

KOUŘENÍ A ZDRAVÍ

VLIV TABÁKOVÉHO KOUŘE NA ZDRAVÍ, MOŽNOSTI LÉČBY A PREVENCE

MGR. JANA FIALOVÁ, PH.D.
ÚSTAV OCHRANY A PODPORY ZDRAVÍ

2017/2018

CO KOUŘÍME

- Tabákové listy (průmyslové plodiny: Tabák viržinský *Nicotiana tabacum*, Tabák selský *Nicotiana rustica* L.): účinná látka **nikotin**
- Tabákové výrobky:
cigarety, doutníky, dýmky, vodní dýmky
- Bezdýmý tabák (smokeless tobacco):
orální (žvýkací, šňupací)
IQOS + Heets
- Jiné produkty s nikotinem:
e-cigareta
- Méně rozšířené - odvary, čaje, aj.

NIKOTIN

- Vysoce toxický rostlinný alkaloid
- Smrtelná dávka cca 60 mg
- Široké spektrum stimulačních účinků
- Ovlivňuje nervovou soustavu i tělesné funkce
- Sám není karcinogen
- Jeho metabolity ano

Např. NNK – nikotin-nitrosamin keton: silný mutagen a karcinogen, přítomen v tabákovém kouři, vzniká i přirozeně v tabákových listech průmyslově ošetřovaných tabákových kultur za přítomnosti světla

NÁSLEDKY INTOXIKACE NIKOTINEM

- 1 cigareta 1 -3mg nikotinu, 1 doutník cca 10mg nikotinu
- Inhalace – nejrychlejší a nejúčinnější způsob intoxikace
- Kouření do úst (mírná inhalace) – vstřebání 5%, vdechování do plic (tzv. šlukování) – vstřebání až 70%, intenzivní vdechování se zadržením dechu – vstřebání cca 95% nikotinu.

Akutní

- zúžení, rozšíření zornic
- bledost, studený pot
- nauzea, vomitus
- diarea
- hypersalivace
- vertigo
- cephalaea
- tachykardie

Chronická

- cephalaea
- anorexie
- srdeční arytmie
- gynekologické nemoci
- častější potraty
- deprese

CO OPRAVDU KOUŘÍME

- Dýmkový a doutníkový tabák – v kouři detekováno cca **1500** různých chemických látek
- Cigaretový tabák – v kouři nalezeno cca **5000** různých chemických látek, z toho:
  - Přes 30 z nich jsou kontaminanty znečištěného ovzduší
  - Kolem 70 z nich jsou prokázané nebo vysoce pravděpodobné humánní karcinogeny
- WHO: Tabákový kouř – prokázaná humánní karcinogenní směs

SLOŽENÍ TABÁKOVÉHO KOUŘE

Nejznámější složky tabákového kouře:

- **Oxid uhelnatý** (CO) - jedovatý plyn; přednostní vazba na molekuly hemoglobinu - snižuje se množství krví přenášeného kyslíku, významně nižší celkové okysličení organismu. Hlavní složka výfukových plynů.
- **Oxid dusičitý** (NO₂) – silně jedovatý plyn, záněty dýchacích cest - od lehkých forem až po edém plic. Podílí se na vzniku kyselých dešťů a na vzniku fotochemického smogu.
- **Oxid dusnatý** (NO) – jedovatý plyn, v přítomnosti vlhkosti leptající. V lidském těle se tvoří v kardiovaskulárním i nervovém systému, ovlivňuje vazodilataci, signální molekula, funkce neurotransmiteru; v lékařství využití při uvolňování křečí hladkého svalstva, při astmatu. Při vyšších dávkách – srdeční slabost. Uvolňuje se ve výfukových plynech a spolupůsobí v kyselých deštích.
- **Dehet** – směs chemických látek (převážně toxických a rakovinotvorných) jako např. polycyklických aromatických uhlovodíků (PAU) nebo aromatických aminů; má hustou olejovitou či mazlavou konzistenci. V tabákovém kouři je rozptýlen ve formě aerosolu, z něj se plných 90 % usazuje v plicích kuřáka, 10 % se vrací s vydechovaným kouřem zpět do ovzduší v jeho bezprostředním okolí.

SLOŽENÍ TABÁKOVÉHO KOUŘE

- A - **arsen** - toxický prvek, od starověku používán jako jed na krysy
- B – **benzen** - rakovinotvorný, přirozeně se vyskytuje v ropě, **benzopyren** - silně karcinogenní a mutagenní látka, typický produkt nedokonalého spalování
- D – **dioxiny** (skupina látek patřících mezi nejsilnější známé jedy), **DDT** (velmi účinný insekticid, do konce 60. let používán na hubení škodlivého hmyzu, poté ve většině zemí zakázán) – oboje silně perzistentní
- F - **formaldehyd** - používán dříve jako insekticid k hubení molů, jako desinfekční a sterilizační prostředek, jako součást lepidel do dřevotřísky nebo při výrobě kobereců
- K – **kadmium** - těžký kov, silně kumulativní hl. v ledvinách, chem. podobný Zn – blokády a změny v biochem. cyklech (inzulínový cyklus), **kyanovodík** - jeden z nejjedovatějších plynů (používán v plynových komorách za 2. světové války, také jako jed na myši)
- N – **nikl** - vysoce toxický prvek, silně teratogenní
- O – **olovo** – toxický prvek, nebezpečný zejména pro děti – způsobuje zpomalení duševního vývoje a poruchy chování
- TSNA - **tabákově specifické nitrosaminy** - skupina vysoce rakovinotvorných látek, které nejsou přítomny jinde než v tabákových výrobcích, podílí se na vzniku mnohých druhů rakoviny, mohou poškozovat reprodukční orgány

DŮSLEDKY INHALACE TABÁKOVÉHO KOUŘE

- Prokazatelně se podílí na vzniku cca 25 onemocnění
- Zvýšená nemocnost
- Předčasná úmrtnost
- Na následky kouření umírá 50% kuřáků
- Polovina z nich, tedy 25% umírá předčasně
- Rozdíly v úmrtnosti kuřáků a nekuřáků se projevují jako statisticky významné již po 20-ti letech kouření
- WHO: KOUŘENÍ JE V SOUČASNOSTI NEJVÝZNAMNĚJŠÍ PREVENTABILNÍ (!) PŘÍČINA SMRTI NA SVĚTĚ

WHO: GLOBÁLNÍ PANDEMIE

Úmrtnost kuřáků:

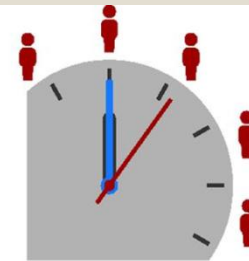
- KVN ..... 1,69 mil/rok
- CHOPN..... 970 tisíc/rok
- Ca PLIC..... 850 tisíc/rok

A global pandemic

The number of people killed globally by tobacco **EVERY YEAR**

600,000 of these are killed by second-hand smoke

100 MILLION

The number of deaths from tobacco in the 20th Century

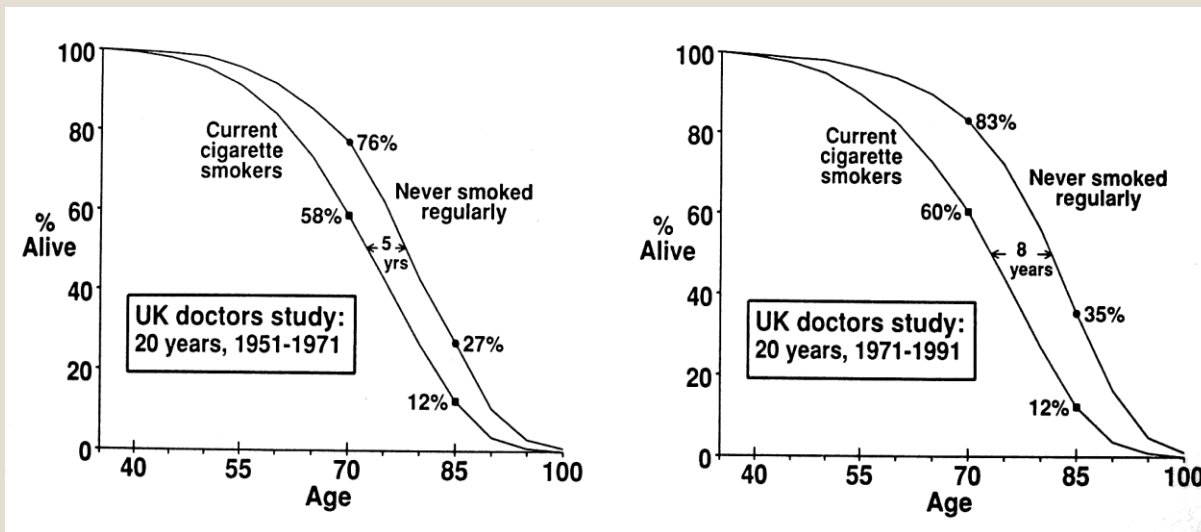
72 MILLION

The number of deaths from war in the 20th Century (including WW1 and WW2)

Data sources: WHO; White M. Historical Atlas of the Twentieth Century, 2010.

Design by Will Stahl-Timmins. © 2015 BMJ Publishing group Ltd.

The British Doctors' Study 1951 - 2001

Nejdelší prospektivní studie – osloveno více než 34 000 britských lékařů (zapojilo se více než 2/3). Základní hypotéza – „kouření je podstatnou příčinou rakoviny plic“. V letech 1951-1971 byl rozdíl v délce života kuřáků a nekuřáků 5 let, po dalších 20 letech již 8 let a poslední studie konstatuje ztrátu 10 let života u britských lékařů-mužů, kteří kouří, ve srovnání s celoživotními nekuřáky.

RIZIKA ONEMOCNĚNÍ – EPIDEMIOLOGICKÉ UKAZATELE

- Relativní riziko – relative risk (RR): vyjadřuje vztah mezi expozicí a zdravotním následkem, tedy kolikrát větší je pravděpodobnost následků v exponované skupině

RR = 1 - žádné riziko

RR < 1 - protektivní působení

RR > 1 – zvýšené riziko

- Atributivní riziko – attributive risk (AR): vyjadřuje absolutní efekt expozice, tedy o kolik větší je incidence následků ve skupině exponovaných

KOUŘENÍ A KVN

- Průměrný věk 1. IM:

68,5 let (nekuřáci) x 56,6 let (kuřáci)

- 1. IM: muži o 8,7let dříve, ženy o 10,8 let dříve než nekuřáci
- RR: muži   ženy

IM	1,9-2,9	3,3-9,4
ICTUS (CMP)	1,9-4,2	2,0-6,0

- AR: hypertenze, hypercholesterolemie, obezita... 25%

Mechanismy účinku: rozvoj aterosklerózy, zvýšená aktivita trombocytů, vasomotorické změny cév, vyšší srdeční výkon, zvýšená poptávka po kyslíku

KOUŘENÍ A NEMOCI DÝCHACÍCH CEST

- CHOPN – v ČR pátá nejčastější příčina smrti

- Atributivní riziko:

Chronická bronchitida 70%

Plicní emfyzém 70%

Mechanismy účinku:

- Poškození struktury a funkce řasinkového epitelu
- Patologické změny – metaplazie – méně řasinkových buněk a tím horší distribuce hlenu – „kuřácký“ kašel

KOUŘENÍ A ONKOLOGICKÁ ONEMOCNĚNÍ

Ca

AR

RR

• Plic	muži	90%	7,3 – 17,8
	ženy	75 – 80%	7,8 – 15,9
• Krku		50 – 70%	9,9 – 12,4
• Střev a konečníku		12%	2 – 3
• Močového ústrojí		30 – 50%	2 – 3
• Děložního čípku		30%	1,7
• Prsu			0,8 – 1,6

Mechanismy účinku: mutagenní a karcinogenní účinky, poruchy imunity (natural killer cells)

KOUŘENÍ A DIABETES MELLITUS

- KOUŘENÍ JE NEZÁVISLÝM RIZIKOVÝM FAKTOREM DIABETES MELLITUS 2.TYPU:
- AR ... 25 %
- RR .... 1,45 až 4,09
- 2,7 u bezdýmého tabáku
- KOUŘÍCÍ DIABETICI mají více komplikací a horší prognózu vývoje onemocnění vzhledem k
  - horším parametrům sérových lipidů,
  - častější inzulinové rezistenci,
  - výraznějším neuroendokrinním změnám indukovaným diabetem

KOUŘENÍ A REPRODUKČNÍ ZDRAVÍ

Muži:

- vliv na spermiogenezi (snížení počtu spermií i množství ejakulátu, spermie deformované, málo pohyblivé, s poškozenou genetickou informací) - > nižší pravděpodobnost oplodnění vajíčka
- impotence (KVN – ateroskleróza, nedostatečné prokrvování penisu, poruchy erekce)

Ženy:

- Snížení plodnosti (vliv na dozrávání vajíček, změny v genetické výbavě – diploidita), mimoděložní těhotenství (3x vyšší riziko), vcestné lůžko, spontánní potraty a předčasné porody, časnější menopauza

KOUŘENÍ A PRENATÁLNÍ EXPOZICE TABÁKOVÉMU KOUŘI

- Intrauterinní retardace (nižší porodní hmotnost i délka, menší obvod hlavičky i hrudníku)
- Častější vrozené vývojové vady
- Abstinenční příznaky dětí po porodu
- Syndrom náhlého úmrtí kojenců - SIDS
- Poruchy chování, socializace, učení – ADHD
- Programing KVN (obezita, nevratné změny ve spektru sérových lipidů)

KOUŘENÍ A DENTÁLNÍ ZDRAVÍ

- Žloutnutí zubů
- Abrase zubů kuřáků dýmky
- Karies (změny pH v ústech)
- Paradontóza
- Horší hojení implantátů
- Větší ztráty zubů

KOUŘENÍ, DEPRESE A SEBEVRAŽDY

- Riziko sebevražd je 2 – 3 x vyšší než u nekuřáků (sir Richard Doll – studie The British Doctors Study 1951-2001)

Zjištěno během 70. let 20. století, souvislost se sníženou produkcí dopaminu a serotoninu u kuřáků. 2 hypotézy:

1. Kouření podporuje vznik deprese, 2. Lidé s depresí častěji upadají do závislosti(-í).

Podle nedávných výzkumů platí spíše první hypotéza.

Matoucí faktory:

- Lidé s depresí – „self medication“
- Užívání ostatních drog a alkoholu
- Sociální situace
- Ostatní psychiatrická onemocnění

KOUŘENÍ A OSTATNÍ ONEMOCNĚNÍ

- Vředová choroba žaludku a dvanáctníku
- Střevní polypy, Crohnova nemoc
- Poruchy imunity
- Makulární degenerace sítnice a katarakta
- Hyposmie, časnější presbyakusie
- Psychiatrická onemocnění
- Horší hojení ran, kožních lézí
- Horší tolerance celkové anestezie
- Kožní vrásky
- Psoriáza
- Tremor

BEZPEČNÉ KOUŘENÍ?

- Cigarety „light“ - rozdíly mezi deklarovaným a skutečným příjmem nikotinu i dalších látek
- Vodní dýmka - tabák 30%, melasa, příchutě; při 1 sezení - 100x – 200x více kouře než kuřák cigarety; voda kouř ochlazuje, nefiltruje, více nikotinu, dehtu, CO, benzenu, TSNA,...
- Elektronická cigareta - baterie, plynová komůrka, cartridge s nikotinem; propylenglykol, TSNA,...
- IQOS + Heets – řezaný speciálně upravený tabák se zahřívá, nespaluje – nízký obsah škodlivin???

JAK KOUŘÍME

- **Aktivně** – „dobrovolně“

First-hand smoke

Main stream

- Teplota 800-900°C
- Obsah O₂ kolem 16%

Zdroj: <http://allfunnyiffo.blogspot.cz/2013/02/funny-animals-smoking-best-photos-and.html>

- **Pasivně** – nedobrovolně

Second-hand smoke

(environmental tobacco smoke)

Side stream

- Teplota 600°C
- Obsah o₂ asi 2%
- Vyšší obsah některých chem. látek (aceton, akrolein, formaldehyd, čpavek, kadmium, CO, naftalen, toluen, polonium 210...)

ZBYTKOVÝ KOUŘ – THIRD-HAND SMOKE

- Forma pasivního kouření – kouření „z třetí ruky“
- Specifický produkt kouření – zbytky nikotinu a ostatních chemických látek z kouře a produkty jejich interakcí s dalšími látkami v (znečištěném) prostředí (ozon, kyselina dusičná) + jemný prach (z prostředí, ze spalování cigaret)
- Perzistentní toxické a karcinogenní látky – nitrosaminy
- Kontaminace povrchů v interiérech
- Nábytek, textilie, předměty v obydlich a autech

EXPOZICE PASIVNÍMU KOUŘENÍ

- Nemoci dýchacích cest vč. CHOPN
- KVN – ateroskleróza, akutní IM, erektilní dysfunkce
- Nádorová onemocnění (Ca plic 1,30; Ca děložního čípku 1,73)
- Snížení imunity, exacerbace alergií
- Diskomfort (zápach, dráždění, přesušení sliznic)
- „Při pravidelném pobytu 1h/denně v zakouřeném uzavřeném prostoru je 100x vyšší pravděpodobnost vzniku Ca plic než při dvacetiletém pobytu v budově kontaminované azbestem“. (sir Richard Doll, 1989)

DĚTI – NEJOHROŽENĚJŠÍ SKUPINA

- Expozice Second-hand i Third-hand smoke nebezpečnější než u dospělých
- Nezralost biologických struktur
- Rychlejší dechová frekvence
- Menší tělesná výška
- Charakteristické způsoby chování

PROČ KOUŘÍME

... protože kouření primárně navozuje pozitivní pocity a emoce:

Mechanismus působení nikotinu v organismu:

- Molekuly nikotinu se váží v mozku na ACH receptory
- Obsazením místa na receptoru – nervová stimulace
- Vyplavování neurotransmiterů (dopamin, serotonin, adrenalin,...)
- Výrazné pocity uvolnění, relaxace nebo naopak povzbuzení...

CO JE ZÁVISLOST A JAK VZNIKÁ

- Onemocnění s diagnózou F17
- Progresivní, chronické, recidivující, se souvislostí s mnoha vážnými nemocemi
- Vliv nikotinu na nervový systém – „začarovaný kruh“
- Společensko-sociální podmíněnost (děti a mladiství)
- Abstinenční příznaky (craving, úzkost, deprese, frustrace, únava, migrény, závratě, zažívací potíže, nespavost,... a mnoho dalších)
- Rozvoj syndromu závislosti (fyzická závislost) – závisí na mnoha faktorech (věk, genetika, ...?)

HODNOCENÍ ZÁVISLOSTI

- Důvody hodnocení závislosti
  - Často až při zdravotních problémech
  - Nutnost při nastavení léčby u mnoha onemocnění
  - Nutnost při přípravě na odvykání kouření
- Způsoby hodnocení závislosti
  - Fagerströmův test:
    - Výhoda: rychlý (a otázek) a současně poměrně průkazný detektor míry závislosti
  - Minesotská škála abstinčních příznaků
  - Škála typických rysů závislosti

POMOC ZDRAVOTNÍKŮ – PROGRAM 5P (5A'S FOR SMOKING CESSATION)

- Ask (Ptát se)
- Advice (Poradit přestat kouřit)
- Assess (Posoudit ochotu přestat, příp. motivovat)
- Assist (Pomoci – NNT, centra)
- Arrange follow up (Plánovat kontroly)

ODVYKÁNÍ KOUŘENÍ

- Motivace
- Pomoc okolí
- Příprava
- Výběr vhodného postupu – nutnost
INDIVIDUÁLNÍHO PŘÍSTUPU

Podle věku, osobní situace, míry závislosti, typu a míry abstinenčních příznaků...

- Podpora při odvykání

Substituční, farmakologická, behaviorální(!)

NÁHRADNÍ NIKOTINOVÁ TERAPIE

- minimalizuje abstinenční příznaky
- **KI** (relativní): KV onemocnění, těhotenství, dětský věk – i v těchto případech je zdravější než kouření – konzultace s lékařem!
- **NÚ**: pálení v krku, škytavka, nevolnost, palpitace, bolesti hlavy

Formy:

- Žvýkačky 2 mg, 4 mg (260,-) správná technika!!!
- Náplasti Nicorette 5, 10, 15 mg, 16h (460,-)
Niquitin CQ 7, 14, 21mg, 24h (460,-)
- Inhalátor 10, 15 mg (360 - 400,-)
- Sublinguální tablety 2 mg
- Ústní spray (novinka) 1 dávka 1 mg nikotinu, bal. 150 mg roztoku (379,-)
- Pastilky 1,5 mg, 4 mg

Liší se farmakokinetikou, možnost kombinovat kontinuálně působící náplasti s jinými formami.

FARMAKOLOGICKÁ LÉČBA

BUPROPION

- inhibitor reuptaku transportérů – zpětné vychytávání NA a DOPA = antidepressivum
- Zyban, Wellbutrin, Elontril
- Start 1 týden před dnem D – 1x150mg
- Léčba 8 – 12 týdnů 2x150 mg

VARENICLIN (Champix®)

- parciální agonista ACh receptorů
- bez nikotinu
- Start 1-2 týdny před dnem D 1x0,5-1,0 mg
- 12 týdnů 2x0,5 – 1,0 mg

MOŽNOSTI PREVENCE

Nutnost komplexního přístupu:

- Výchova v rodině (!)
- Edukace, osvěta, kampaně (!zdravotníci, učitelé!)
- Preventivní programy (kvalitní, plošné, účinné)
- Legislativní úpravy
- Pomoc při odvykání kouření (!)

MOŽNOSTI PREVENCE - LEGISLATIVA

- Omezování kouření
- Omezování reklamy
- Podmínky a pravidla výroby a distribuce tabákových výrobků
- Podmínky značení a varování

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek

Vyhláška č. 37/2017 Sb., o e-cigaretách...

Rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, i v rámci EU

EKONOMICKÉ A SOCIÁLNÍ ASPEKTY KOUŘENÍ

- Vysoké výdaje na zdravotní péči
- Příjem financí ze zdanění tabákových výrobků do státního rozpočtu

Problémy: silná tabáková lobby (?), netransparentní přesuny finančních prostředků (?)- nejsou jasné argumenty

- Tendence kouření v sociálně slabších skupinách, více chudnou, začarovaný kruh, provázanost ekonomická a celospolečenská – návaznost na sociální a zdravotní systém

ZÁVĚR

- Prevence a edukace je vždy nejúčinnější a nejlevnější řešení
- Prevenci zaměřit na děti i jejich rodiče – tzv. komunitní přístup - preventivní programy
- Otázky společenského a politicko-ekonomického přístupu k produkci, prodeji a konzumaci tabákových výrobků řešit komplexně a zodpovědně, ne populisticky

DĚKUJI ZA POZORNOST